

Kapitel 7.

Studentersamfundet og det politiske Venstres deling 1890-1894 Januarvalget 1890 og de radikales politiske dilemma.

Venstres opløsningstilstand og uklarheden i dens politik i 1889 var for ministeriet Estrup grund nok til ikke at kunne opfatte de forligs- og forhandlingstilbud, der kom fra Venstre, som noget, der havde udsigt til at binde hele partiet til en seriøs forligspolitik. Estrups politik i det følgende år sigtede derfor på at finde den forhandlingspartner hos modstanderne, der med størst sandsynlighed ville stille betingelser, som ikke gik Højres principper for skarpt imod. Det må stadig erindres, at det var en regering, der blev valgt af kongen – ikke af Rigsdagen. Men selv en sådan regering havde et legitimitetsproblem, når flertallet i Folketinget stod i opposition til regeringen.

Ved folketingsvalget i januar 1890 genvandt oppositionen de kredse, den havde tabt i København i 1887, mens der i Venstre skete en udskiftning af en række politikere, der havde støttet forligsbestræbelserne, mens C. Bergs gruppe voksede tilsvarende. Bergs valgparole om ikke at gå på akkord med uretten var i realiteten ensbetydende med modstand mod den forhandlingspolitiske linje, der i efteråret var givet af Venstres delegeretmøde og med den politik Holstein havde fulgt i finanslovforhandlingerne.

Fordoblingen af Socialdemokratiets stemmetal siden sidste valg og partiets erobring af 5 mandater, hvoraf den ene var en landkreds og de to øvrige københavnske kredse, gav anledning til et betydeligt røre i Højres og dele af Venstres presse i antisocialistisk retning. Det moderate Venstre og "Morgenbladet" nærmede sig Højre i denne sag, mens de københavnske liberale og radikale, der kendte socialdemokraterne fra tidligere politisk samarbejde, hævdede at arbejderne ønskede en retfærdigere skatte- og toldlovgivning, sikring mod følgerne af sygdom, ulykker og alderdom m.v., hvorimod der ikke var grundlag for samfundsomvæltende ideer i Socialdemokratiet.¹ Den københavnske opposition var, selv om den havde genvundet sin styrke, endnu dog kun en minoritet indenfor Venstre, og den var ikke i stand til at føre reformsynspunkterne igennem overfor partilederne. Da det lykkedes for det moderate Venstre under ledelse af Bojsen at føre forhandlingspolitikken igennem de følgende år skyldtes det at de moderate og Højre kunne mødes i et fælles ønske om forfatningskampens afslutning og en politik, der kunne bevare arbejdskraften ved land- bruget, standse indvandringen til byerne og dermed standse Socialdemokratiets vækst.²

Interessen hos de moderate ledere for en stabilisering af landarbejdernes eksistens tiltrak en del af Hørups gamle tilhængere med Rasmus Claussen i spidsen« Hørup måtte... for at bevare tilknytningen til bondevenstre, som det siden hans politiske debut havde været hans mening at styrke overfor den dominerende gruppe af købstads- og hovedstadspolitikere, knytte sig nærmere til Bergs "rene Venstre". Det radikale hovedstadsparti stilledes da i et dilemma: hvis det tilsluttede sig Bojsen ville det betyde, at det måtte slå af på de radikale standpunkter i forfatningspolitisk og forsvarspolitisk henseende, mens det måske ville kunne få støtte fra de moderate til at gennemføre de socialreformer og en reform af retsvæsenet, som der også var

interesse for indenfor regeringspartiet. Tilsluttede de radikale i hovedstaden sig derimod Hørup og Berg betød det en fastholden ved de radikale forfatningssynspunkter og modstanden mod fæstningspolitikken, mens det ville blive vanskeligere at få opbakning bag kravene om socialreformerne og retsreformen.

Med udgangspunkt i akademikerbevægelsen og Studentersamfundet gjordes en række forsøg i de følgende år på at gribe dilemmaet ved hornene og ændre indholdet af de politiske leders politik. Disse forsøg vil der blive gjort nærmere rede for i de følgende afsnit, men først skal der kastes et blik på Studentersamfundets og de oppositionelle akademikers politiske stilling omkring januarvalget.

Der er i det foregående kapitel gjort rede for nogle af de reformkrav, der fremførtes af enkeltpersoner og grupper indenfor Studentersamfundet. Alt tydede på, at der især blandt de ældre medlemmer af Studentersamfundet var opsamlet store forventninger til en forhandling om praktiske spørgsmål med betydning for de økonomiske og sociale forhold og for retsvæsenet. Forventningerne stimuleredes af, at Venstres Delegeretmøde og Overbestyrelse i 1889 havde godkendt forhandlingspolitikken og udsendt et program, der bl.a. omfattede de reformkrav, som Studentersamfundets akademikere arbejdede med. Der var dog ikke enighed hos akademikerne om, hvilken politisk leder, man skulle følge. Neergaard og Pingel havde efter den mislykkede smørpolitik fjernet sig fra Hørups linje, og Neergaard havde arbejdet for Bojsens lederskab, mens Pingel sluttede sig til Holstein. Det store flertal af Samfundets akademikere arbejdede for at Hørup skulle tage sagerne op, og juristerne intensiverede deres påvirkning under Hørups fængselsperiode. De radikales forhold til Berg var siden 1884 kritisk, dels som følge af den modsætning, der var opstået med den danske bevægelses angreb på Georg Brandes' "europæiske" retning, dels p.gr.a. Bergs modstand mod forhandlingspolitikken.

Forholdet til Socialdemokraterne var præget af en løsnelse af samarbejdet, især havde smørpolitikken og de agrare tendenser i den radikale politik betydet uoverensstemmelser, mast men forbindelsen holdtes ved lige i kraft af Arbejderundervisningen og Retshjælpen samt personlige forbindelser. Herman Trier opretholdt stillingen som fælleskandidat i Københavns 1. valgkreds, og Marcus Rubin fik ved flere lejligheder opfordringer af fagforeninger til at være frivillig voldgiftsmægler i arbejdsstridigheder.³ Høffdings liberale samfundsetik havde betydning blandt studenter og akademikere for deres syn på arbejdernes faglige organisationsret og for statens rolle som varetager af arbejdernes sundhed og sikkerhed mod arbejdsgivernes vilkårlighed.⁴ I modsat retning virkede en del yngre radikale med tilknytning til dagbladet *København*.⁵ Højrebladernes angreb på socialdemokraterne synes ikke at have dæmpet modsætningen mellem *København* og de socialdemokratiske ledere, ligesom *København* angreb Venstres valgsamarbejde med Socialdemokratiet.⁶

Januarvalget 1890 og de radikales politiske dilemma

Ved folketingsvalget d. 21. januar 1890 deltog medlemmer fra Studentersamfundet i valgagationen, bl.a. var Alfred Christensen og Johan Ottosen ordførende stillere for

oppositionens kandidater.⁷ Herman Trier valgtes som fælleskandidat for liberale og socialdemokrater. C. Hage valgtes i 7. kreds og socialdemokraterne P. Holm og C. Hørdum i 5. og 9. kreds. Udenfor København genvalgtes J.K. Lauridsen (Ringsted), V. Pingel (Århus), Henning Jensen (Middelfart), Edv. Brandes (Langeland), og Hørup (Køge). Neergaard blev ikke genvalgt; det fik betydning for hans senere forsøg på at præge Bojsens politiske arbejdsplan, at han nu ikke længere havde politisk basis udenfor København. Valgdagen gav ny optimisme til akademikerbevægelsen, men i løbet af vinteren blev det mere usikkert, om forhandlingspolitikken kunne føres igennem, og da regeringen ad provisorisk vej tog midler til Middelgrundfortets opførelse, opfattedes det af de radikale og Holstein som en sprængning af forhandlingerne.

På et møde i Studentersamfundet mente J.K. Lauridsen d. 31. marts, dagen før Folketingets hjemsendelse, at efter Højres krav om Middelgrundfortet "var der i virkeligheden ingen i uenighed mellem Berg og det øvrige Venstre". Ifølge P. Munch, der var i sit rusår, var J.K. Lauridsen "ikke ganske fri for at tænke sig den store fører (Berg) agere enhedsmærke."⁸

Forståelsen mellem Hørup og Berg slog ikke tydeligt igennem før folketingssamlingen 1890/91, men den spillede formodentlig ind ved et suppleringsvalg i Sorø efter C.C. Albertis død i maj 1890. Her søgte Studentersamfundets formand Alfred Christensen valg i konkurrence med bergianeren Poul Christensen. Ved sogneafstemningen trak Alfred Christensen sig tilbage til fordel for Bergs kandidat.⁹ Hørup's stilling overfor de sjællandske bønder blev svækket ved valget af C.C. Albertis efterfølger som formand for Den sjællandske Bondestands Sparekasse. Valget faldt ud til fordel for P.A. Alberti. Alberti erobrede i 1892 Hørup's folketingsmandat i Køge med en markant kritisk holdning overfor Socialdemokratiet.

Hørup svækkedes yderligere ved Holsteins tilbagetræden fra Folketinget, der var et resultat af forhandlingspolitikens sammenbrud. Ved suppleringsvalget i Lejre opstilledes hørupperen Hans Dønnergaard forgæves. Han havde samtidig en kriminel sag imod sig som følge af hans mislykkede forsøg på at afsløre P.A. Alberti som svindler i en smøreksporforening.¹⁰ Dønnergaard havde i firserne stået i kontakt med Studentersamfundet, hvor han samarbejdede med J.K. Lauridsen og Poul Sveistrup om oprettelse af brugsforeninger.¹¹

I efteråret svækkedes Hørup ved en række radikales tilslutning til den moderate fløj. Særlig alvorlig for de radikales forbindelse med bønderne var Rasmus Claussens frafald, da han havde stor indflydelse som udgiver af *Lolland-Falsters Folketidende* og indtog flere tillidsposter i folketingsgruppen. Hørup's svækkelse og hans tilbøjelighed til at genoptage protestpolitikken sammen med Berg stillede Bojsen i en nøgleposition som den eneste, der kunne føre delegeretmødets forhandlingsvenlige program ud i livet.

*Studentersamfundspolitikernes deltagelse i kampen om Venstres program.
Efteråret og vinteren 1890-91.*

Et flertal i Venstres bestyrelse havde overdraget Bojsen opgaven at udarbejde partiets arbejdsplan for den følgende folketingssamling. Resultatet blev, at Bojsen forelagde sin plan for

Venstres bestyrelse om i første omgang at forsøge en opdeling af toldreformen ved at foreslå en nedsættelse af sukkertolden mod samtidig at indføre afgift på øl. Dertil kom et forslag om have-lodder til jordløse landarbejdere. Programmets punkter om fattiglovens revision, sygekasser og alderdomsunderstøttelse måtte udskydes til senere.¹² Planen blev, da den i slutningen af oktober fremsattes i form af lovforslag, genstand for kraftige angreb fra Berg og Hørup, der mente at kombinationen sukker og øl ville få social slagside ved at bebyrde arbejdernes bajere med afgifter og udelukke den mulighed, at provenuet fra øllet kunne anvendes til dækning af en alderdomsforsørgelse.¹³

Før dette stadium var nået, var der foregået en række forhandlinger, som Neergaard havde taget del i. Siden august havde han samarbejdet med Bojsen om udformningen af arbejdsplanen, men havde også på møder ved Horsens og i Århus agiteret for en samlet toldreform og for en vidtgående alderdoms- og invalideunderstøttelse. Neergaard håbede på, at hvis han kunne få de københavnske radikale med på ideen om en bedre alderdoms- understøttelse end den, hovedparten af det forhandlende Venstre havde tilsluttet sig, så ville de i fællesskab kunne presse deres synspunkter igennem overfor Bojsen.¹⁴

Det var i forbindelse hermed, at Neergaard i efteråret udsendte S Studentersamfundets Småskrift "Om Alderdoms- og Invalideforsørgelse", der er nævnt i det foregående kapitel. Neergaard gjorde heri opmærksom på Venstres tidligere forkastelse af tvangsforsikringsprincippet og af princippet om statshjælp til selvhjælp. Han pegede på de uheldige sociale konsekvenser af fattigvæsenet, og han skelnede skarpt mellem "en virkelig alderdoms- og invalideforsørgelse" og fattigforsørgelsen, der var behæftet med myndighedernes skøn over ansøgernes trang og værdighed og med indgreb i den personlige frihed.¹⁵ Neergaard søgte ad den vej at fremme en ny stemning indenfor Venstre, hvor man i 1889 og 1890 havde tilsluttet sig en fattiglovsrevision, der bibeholdt principperne om, at ansøgerne skulle findes værdige til støtte, og at støtten ville få fattighjælps virkninger, dersom ansøgerne ikke havde gjort noget for at sikre sig mod at falde fattigvæsenet til byrde.¹⁶ Et hovedargument i Neergaards småskrift var, at ville man sikre sig imod, at ordningen alene kom de velstillede til gode, hvilket ville være konsekvensen af forsikringssystemet med statstilskud, måtte man ordne alderdomsforsørgelsen ved direkte statshjælp.¹⁷ En vigtig pointe i skriftet var, at der ikke stilledes moralske krav til arbejderne om sparsommelighed. Tværtimod tog Neergaard afstand fra, at der skulle eksistere to forskellige sæt normer for arbejderne og for de mere velstillede: "Folk som de er flest, lader vel, så længe de ikke har andre end sig selv at sørge for, fortjenesten gå til at skaffe sig en så behagelig tilværelse som muligt eller, når det kommer højt, til at uddanne sig videre... Heller ikke dette er særlig dadelværdigt: det er i hvert tilfælde ikke andet end, hvad man også ser hos ungdommen af de dannede klasser... Når så en arbejder kommer lidt længere hen ad vej, stifter familie og måske ser sine forpligtelser vokse sig over hovedet, så snævrer ganske vist fremtidsudsigterne sig betydeligt ind, og måske begynder rædselen for fattiggården at indfinde sig, men så er det i de allerfleste tilfælde for sent. Det er ganske umuligt for ham at undvære noget nævneværdigt til alderdoms- forsørgelse, hvis han da ikke skal svigte andre og mere nærliggende forpligtelser."¹⁸

Trods nedgangen i salget af Studentersamfundets Småskrifter omkr. 1890 må der forudsættes, at Neergaards pjece i hvert tilfælde fandt afsætning til en del venstrevælgerforeninger og landboforeninger rundt i landet. Dette bestyrkes ved den positive behandling, som småskriftinstitutionen fik i Morgenbladet, der var hovedstadsorgan for Bojsens moderate Venstre.¹⁹

Neergaard fulgte initiativet op, da han i begyndelsen af oktober var blevet indbudt af Frede Bojsens bror seminarieforsker P. Bojsen, Gedved, til at indlede ved "De samvirkende jyske Landboforeningers delegeretmøde i Aarhus. Af Neergaards eget referat i erindringerne fremgår det, at han ved Århusmødet fremkom med de samme synspunkter, som er repræsenteret i småskriftet, men at han gik mere i dybden med at skitsere den praktiske ordning af alders- og invalideforsørgelsen; han mente, at de kun kunne virke efter hensigten, hvis de supplerede hinanden sammen med en syge- og ulykkesforsikring. Kommunalrådene skulle administrere loven efter bestemte takster uden hensyn til om ansøgerne havde sikret sig ad frivillig vej. Neergaard indrømmede, at hans egne partifæller fandt hans forslag for vidtgående, og at det kun på nogle få punkter fik betydning for det endelige lovforslag, der fremsattes af Bojsen og Rasmus Claussen.²⁰

Som liberal-socialdemokratisk fælleskandidat i Folketinget var Herman Trier stærkt interesseret i socialreformer. Trier ønskede ikke en genoptagelse af protestpolitikken, og måske som følge af sit langvarige samarbejde med Neergaard i Studentersamfundets Arbejderundervisning og i Småskriftudvalget indvilligede han i at mægle mellem de moderate og Hørups gruppe. Ifølge Neergaards oplysninger stod Trier udenfor grupperne og gav efter nogen betænkning sin tilslutning til Bojsens skriftligt formulerede forslag og lovede at forhandle med Edv. Brandes om sagen og bede denne igen forhandle med Hørup. Trier skulle have meddelt Bojsen og Neergaard, at Brandes billigede planen og lovede at forelægge den for Hørup, men at hans endelige stilling afhang af Hørup.²¹ Bojsens forslag rummede ikke aldersforsørgelsen, men kun sukkertoldnedsættelsen, ølafgiften og havelodderne.

Neergaards kampagne for aldersforsørgelsens inddragelse i Venstres arbejdsplan skulle være lokkemidlet, der fik de radikale akademikere til at tilslutte sig forhandlingspolitikken. Men i løbet af oktober kom denne tilslutning fra bl.a. Rasmus Claussen, Viggo Bjørnbak, V. Pingel og Holsteins efterfølger i Lejrekredsen, Ole Hansen. Derved opstod en klarere delingslinje mellem det landlige Venstre og Hørups gruppe der sluttedes sammen med Bergs gruppe. Delingen blev vanskeligere at overskride og da det viste sig, at der ikke var realiteter bag ved Neergaards aldersforslag i form af konkrete lovforslag, kunne Hørup udslette alle mæglingsbestræbelser ved at hævde, at de moderate havde brudt med Venstres sociale standpunkter og at de stræbte imod sammensmeltning med Højre.²² Neergaards forsøg på at lægge vægten på de sociale reformer som det, der karakteriserede den københavnske radikalisme overfor Hørups politik, var mislykkedes. Det Bojsen-Claussen'ske forslag om sukker og øl vedtoges ved Folketingets 1. behandling og overgik til udvalgsbehandling, der varede til 20. januar 1891.

I mellemtiden foregik der underhåndsförhandlinger mellem de moderate og regeringen, der dels førte til at regeringen fremsatte forslag om nogle toldafgifter og en ølskat i Landstinget, som, det var regeringens hensigt, skulle mødes og sammensmelte med det Bojsen-Claussen'ske forslag.²³ Dels førte det til at der dannedes et flertal af Moderate og Højre i udvalget mod de radikale, som var et tegn på, at lovforslaget ville blive vedtaget.

Studentersamfundets folk stod delt i spørgsmålet om ølskatten. Mens Hørup siden 1889 havde kritiseret skatten stærkt ud fra begrundelsen, at den ville ramme de fattiges forbrug, og Herman Trier mente, at den i stedet for at bremse væksten i ølforbruget ville anspore producenterne til at nedsætte priserne ved monopoldannelser ("en bajersk ølbryggerring") og dermed forøge drikkeriet, var Marcus Rubin kritisk overfor Hørup's modstand mod ølskatten. Rubins grunde er refereret i det foregående kapitel.²⁴

Rubin gik derfor til Hørup med et forslag om at acceptere ølskatten og at lade den sammen med en vintold og brændevinsafgift finansiere en alderdomsunderstøttelse for alle ubemidlede fra det 62. år. Dette forslag fremsatte Hørup i fællesskab med Berg som ændringsforslag til de moderates lovforslag i december 1890. For Hørup betegnede forslaget en kovending m.hs.t. ølbeskatningen, men med forslagets sociale sigte ville han kunne tilfredsstille sine allierede i den københavnske opposition og socialdemokraterne.²⁵

Hørup's grundfæstede modvilje mod lovgivningsarbejdet kunne dog ikke skjules. I en nytårsartikel i "Politiken" fastslog han at "de moderates samarbejde med Højre nødte europæerne til skarpere at understrege oppositionen... Jo stærkere de moderate prædikede samarbejdet med Højre, desto skarpere havde europæernes ordførere fremhævet det latterlige i at vente venstre-reformer af provisoriet, som det ikke havde været muligt at fremtvinge under grundloven.

I forening med socialdemokraterne havde de rastløst fortsat belejringen af den hovedfæstning, hvorom hele provisoriekampen drejede sig."²⁶ Her hentydede Hørup ikke til Københavns militære befæstning, men til den politiske erobring af København i januar 1890 og det bergske protestpartis sejr over forligspolitikkerne. Hørup mente altså, at de moderates forhandlingspolitik gik imod vælgernes ønsker ved valget.

Hørup's skarpe agitation imod "sammensmeltningen" hindrede i længden at Rubins forslag kunne vinde tilstrækkelig tilslutning. Dertil kom at Rubins forslag, ligesom Neergaards tidligere, var afvigende fra de principper om alderdomsunderstøttelsens stilling i forhold til fattigloven, som Venstres flertal var stemt for.²⁷ Rubins forslag byggede på princippet om ren statshjælp, og til forskel fra Neergaards forslag stipulerede det ikke, at ansøgerne skulle opfylde visse værdighedskriterier eller at støtten skulle være afhængig af tidligere modtaget fattighjælp.²⁸

Rubin har i en erindringsartikel hævdet, "at Estrup ikke har været helt sikker på, om "forretningen" ikke kunne gøres med Hørup. Man var endnu ikke særdeles fremskredet i de almindelige politiske aftaler med de moderate." Rubin hævdede også at Højres modstand mod Hørup ikke var lige stor overfor alt Hørupsk.²⁹ Her tænkte Rubin på de københavnske radikale akademikers særstilling. I 1887 havde Rubin presset stærkt på for at få en radikal reformpolitik,

i 1890 var han igen utålmodig og frygtede, at de radikale ville miste deres indflydelse, dersom de ikke tog initiativet. Om Rubins tese om en forståelse mellem Estrup og Hørup var udtryk for andet end hans egne forhåbninger skal ikke kunne siges. Derimod synes Rubins agitation for sagen bl.a. ved et foredrag i Nationaløkonomisk Forening og i artikler i *Politiken* at have vakt en del nervøsitet hos højremanden William Scharling, der var medlem af det folketingsudvalg, der behandlede de moderates sukkerlovforslag.³⁰

Ved et møde i Studentersamfundet få dage før udvalgsbetænkningens færdigbearbejdelse i januar 1891 kom det til et opgør mellem Rubin og Alfred Christensen på den ene side og Neergaard og V. Pingel på den anden side. Diskussionsemnet var de to lovforslag, men striden udvikledes til at omfatte spørgsmålet om de radikales og "sammensmelternes" demokratiske sindelag. Efter P. Munchs vurdering var 2/3 af forsamlingen for Hørup, mens 1/3 var for Pingel og Neergaard.³¹

Da lovforslagene efter udvalgsbehandlingen overgik til 2. behandling forkastedes det radikale forslag. Ifølge Neergaard fik det dog den virkning, at det satte fart i Bojsens arbejde for alderdomsforsørgelsessagen og gjorde Højre mere tilbøjeligt til at indgå overenskomst om den.³² Resultatet blev i marts det første store forlig mellem Højre og Bojsens forhandlende Venstre med loven om alderdomsunderstøttelse til værdigt trængende udenfor fattigvæsenet. Men for den københavnske akademikerbevægelse blev delingen mellem radikale og moderate afgørende for Studentersamfundets politiske tilknytning til Venstre.

Kampen om Venstres program førte til sejr for det moderate Venstre, mens den københavnske akademikerbevægelse splittedes. Neergaards og Rubins initiativer førte ikke direkte til resultater, som kunne udmøntes i politisk indflydelse for dem selv, da vinden toges ud af deres sejl ved de moderates og Højres socialreformer. Der var dog den begrænsning i forliget, at det ikke omfattede finansloven. Da Folketinget hjemsendtes, udstedte regeringen et nyt provisorium.

Retsreformbevægelsen og Studentersamfundets jurister.

Da forliget blev offentligt kendt sprængtes Venstre endelig formelt, og Hørup dannede sammen med Berg og de 3 socialdemokrater en oppositionsgruppe i Folketinget på 38 medlemmer. De moderate og Højre betegnedes som "det forenede Højre" i *Politikens* spalter. Delingen gav sig kort tid efter udslag i en betydelig ændring af Københavns liberale Vælgerforenings bestyrelse, idet Neergaard og V. Pingel udtrådte sammen med Harald Holm, Svend Høgsbro og redaktørerne af *Morgenbladet*, Otto Borchsenius og Villiam Secher. Det betød en radikalisering af bestyrelsen, der blandt medlemmerne havde: Højesteretsagfører Oct. Hansen, der i sept. 1890 var blevet valgt til Landstinget; Hørup, Herman Bing og C. Hage samt den nyvalgte K.P. Korsgaard, der alle var radikale folketingsmedlemmer; Gustav Philipsen og E.A. Tscherning, der begge var tilknyttet Studentersamfundet; Philipsen var medlem af Retshjælpens bestyrelse og Småskriftudvalget.³⁴ Studentersamfundets formand Alfred Christensen fik med basis i den liberale vælgerforening en ledende stilling i den københavnske radikale opposition.

Bag skillelinjerne var der interesser, der arbejdede for en genoptagelse af forhandlingspolitikken; juristerne i Studentersamfundets Retshjælp havde siden bestyrelsesslaget og Kasino-mødet om retsplejereformen i efteråret 1889 vedtaget et regulativ for Retshjælpen, der bl.a. pålagde medarbejderne at viderebringe erfaringer fra virksomheden i indberetninger til bestyrelsen.³⁵ På basis heraf udarbejdede Retshjælpens formand Oscar Johansen de følgende to år artikler til Retshjælpens årsberetninger, hvori der sloges til lyd for reformer af begrænsede områder i retsplejen (selvtægtssager og sager om separation og skilsmisse) Osc. Johansen forsvarede initiativet med, at det ikke var reformkrav, "hvorom der står en politisk og social kamp ... men små spørgsmål, som, om de end tilsyneladende kun angår ubetydeligheder, dog hyppigt ved taligheden af de tilfælde, i hvilke de får betydning, griber stærkere ind i befolkningens liv, end mange måske gør sig forestilling om."³⁶ Da den første af disse artikler offentliggjordes i marts 1891, fik den en positiv modtagelse i "*Politiken*" af bladets juridiske medarbejder Erik Henrichsen, som stillede sig positiv overfor årsberetningens reformbestræbelser og understregede Retshjælpens kompetence på grundlag dens store erfaringsgrundlag.³⁷

Småskriftudvalget udsendte i foråret 1890 en pjeces af Osc. Johansen om en gennemgribende reform af den kriminelle retspleje.³⁸ Han afsagde en hård og uforbeholden dom over Venstres visnepolitik mod retsreformforslaget og over dets afvisende holdning overfor justitsminister Nellemanns ønsker om at genfremsætte forslaget. Grundlaget for det oprindelige lovforslag, Proceskommissionens forslag fra 1877 karakteriserede Johansen som højt hævet over de fleste fremmede staters lovgivning. En særlig anbefaling overfor Venstre var det, at Proceskommissionens forslag ifølge pjecens oplysninger havde dannet grundlag for den jurylov, der var blevet indført i Norge under Venstres styre.³⁹ Johansen gjorde anskueligt rede for de fordele, der ville være ved gennemførelsen af forslagets principper om overgang fra inkvisitionsproces til anklageproces, om offentlighed og mundtlighed i retsplejen og især om jury eller nævningers medvirken i misgerningssager og politiske retssager. Endelig betegnede han det som en demokratisk opgave gennem retsreformen at sikre retfærdigheden og friheden.⁴⁰ Der var en selvmodsigelse i skriftet mellem den stærke ros, det havde givet Højres oprindelige retsplejereformforslag, og slutningsafsnittets anerkendelse af Venstres taktik under forfatningskampen, der prioriterede reformen lavere end "folkets rådighed over lovgivningen": "På en tid da der kæmpedes af al magt derfor, er det en selvfølge, at alt andet måtte rette sig efter den taktik, som ansås nødvendig for at nå dette mål, der den gang ikke betragtedes som så fjerntliggende som det senere har vist sig at være. Retsreformen stilledes da med rette i bero.. Anderledes er derimod forholdet nu." Johansen mente, at hvis Venstre i denne situation ikke anerkendte retsreformens plads i første række, "ville det med rette kunne siges, at dette parti svigtede en af de vigtigste demokratiske opgaver." Hvis Venstre svigtede, "så ville der ikke være andet for end at vende sig til Socialdemokratiet, hvor man i alt fald kan være sikker på, at retfærdighedsfølelsen er så stærk, at det ikke er blot som en frase, der på programmet er skrevet: Retsreform."⁴¹

Johansens praktiske reformstandpunkt fik politisk vægt overfor Venstres ledere og ikke mindst overfor Hørup, idet det blev distribueret til Studentersamfundets store læsekreds og fordi

det repræsenterede synspunkterne hos en stor del af oppositionens jurister. Også fra anden side i Studentersamfundet kom der sympatitilkendegivelser overfor reformbevægelsen: digteren og litteraturdyrkeren, cand.jur. Niels Møller fik et skrift om "Torturen og dens afskaffelse" antaget af Småskriftudvalget i oktober 1890; det udsendtes inden årets udgang.⁴² Efter en historisk skildring af den italienske jurist og encyklopædist Cesare Beccarias indsats for en humanisering af strafferetsplejen kom Niels Møller i den korte pjece ind på en almen kritik af retsvæsenet. Synspunktet var, at hensynet til det enkelte individ var blevet undergivet hensynet til statens sikkerhed og at dette hensyn i tidligere tid var blevet brugt som et påskud og "et skalkeskjul" for juristerne og dommerne, der kunne dække over mangler i den saglige bevisførelse med argumenter om, at den formelle juridiske bevisførelse var opfyldt. Navnlig var Niels Møller kritisk overfor den værdi, som "egen tilståelse" havde i domspraksis ved siden af princippet om to vidners udsagn som bevis.⁴³ Denne kritik faldt i tråd med Osc. Johansens synspunkter i den tidligere omtalte pjece, hvor det hævdedes, at det var inkvstitutionsprincippet praktiske konsekvens, at dommeren havde til hovedopgave at fremkalde tilståelse. Endvidere hævdedes det, at princippet førte til hyppig anvendelse af varetægtsarrest: "Rigtignok er det ikke tilladt at anvende varetægtsfængsel for at fremkalde tilståelse, men da det er tilladt at fængsle vedkommende for at han ikke skal unddrage sig ansvaret ved at flygte og for at forhindre ham i at modvirke undersøgelsen, og det i alle tilfælde er undersøgelsesdommeren, der bestemmer, om en person skal fængsles, så har det praktisk set ikke det mindste at betyde. Varetægtsfængslet er da en dansk forhørsdommers vigtigste våben."⁴⁴

Niels Møller viste med historiske eksempler, at egen tilståelse kan være falsk, fremtvungen ved tortur, og at to vidners sammenfaldende udsagn som bevis principielt var af samme værdi som tilståelsen⁴⁵. Møllers kritik mandede ud i en skepsis overfor den juridiske uddannelses indflydelse på dommernes tænkemåde: "Når... en formel forstandsretning, som den fra gammel tid gængse juridiske uddannelse efter sin art må udvikle, en logisk bogstavdyrkelse, og derhos fagiveren, der kan blive til en sygelig attrå efter at få resultater ud af enhver sag... så medfører de formelle bevisregler fare. De hindrer ganske vist dommerne fra at gå under et vist lavmål af bevis, men de lukker dem ude fra at blive kunstnere i deres kald, og dommervirksomheden kræver kunst."⁴⁶ Det ubegrænsede varetægtsfængsel sidestillede Møller med tortur både hvad angår virkningen på den fangne og dets værdi som middel til at skaffe sandheden om skyldsspørgsmålet⁴⁷. Niels Møller kom ikke ind på konkrete reformforslag i pjecen og udtrykte sig ret skeptisk m.h.s.t. retsplejens forbedring via lovgivningen; i sidste instans lod han retssikkerheden være afhængig af, at "folket og dommerstanden gennemtrænges af en stærk følelse for det enkelte menneskes ret og vækkes til en levende kritik af den justitsforfølgning, der må gribe til tvang og pinsler for at fremdrage beviser for en anklagets skyld."⁴⁸

Niels Møller repræsenterede to sider af den radikale bevægelse: dels den reformivrige, der rettede kritik mod bestemte sider i samfundets retsorden og tradition, der begrænsede friheden, dels den pessimistiske, der var skeptisk overfor lovgivningens praktiske indvirken på det traditionsbestemte samfundssystem. Hans pjece kunne således tages til indtægt for såvel retsreformbevægelsen som for den retning, som Hørup slog ind på, der stod i skarp modsætning

til reformjuristerne i Studentersamfundet. Efter Berg og Hørups politiske nederlag i kampen om ølskatten og alderdomsforsørgelsen og tilspidsningen af forholdet mellem "sammensmelterne" og hørupperne, kom der kræfter i gang i den københavnske opposition for at mægle mellem grupperne. Niels Neergaard og Octavius Hansen ønskede en modus vivendi, formodentlig uden Hørups deltagelse. For dette formål mente Oct. Hansen, at en forberedelse af retsplejereformen ville kunne give den københavnske opposition dens indflydelse tilbage. Den politiske sommerkampagne skærpede imidlertid striden mellem radikale og moderate og fjernede foreløbig mulighederne for I afspænding.⁴⁹

En gruppe af reformjurister påbegyndte trods spændingen agitationen for en retsreform i oktober 1891. Under redaktion af Oscar Johansen udsendtes et juridisk ugeblad "*Lov og Ret*" fra oktober til marts 1892. Blandt medarbejderne var Octavius Hansen og sønnen Ulf Hansen, den frederiksbergske liberale oppositionsmand C.V. Nyholm, tidligere medlem af Studentersamfundets retshjælpsudvalg Svend Høgsbro og overretssagfører Ernst Møller, der som Oscar Johansen og Ulf Hansen var engageret i Retshjælpen.

I en leder d. 10. oktober stillede Osc. Johansen spørgsmålet: "Hvorfor skulle vi jurister blive ved at tie stille?" Med henvisning til andre samfundsgruppers krav om tilfredsstillelse af deres interesser forsvarede bladet, at juristerne nu krævede retsreform. Det var først og fremmest den kriminelle retspleje, man agiterede for en reform af. Bladet var altså en direkte fortsættelse af Studentersamfundets Kasinomøde og Johansens småskrift fra 1890. Hovedkravene var offentlighed og mundtlighed samt anklageprincip og indførelse af nævninge.⁵⁰

Initiativet fulgtes op i Rigsdagen i november 1891 med et dagsordenforslag af den moderate N.J. Larsen om at justitsministeren burde forelægge retsreformforslaget for Folketinget. Efter hårde angreb fra Hørup gik det igennem til vedtagelse, bl.a. med støtte fra Herman Trier, F. Falkenstjerne, og "*Politiken*"s økonomiske leder Herman Bing.⁵¹ Det følgende år nedsattes Retsreformkommissionen af 1892 hvori Oct. Hansen deltog som politisk repræsentant sammen med N.J. Larsen.⁵²

Reformjuristememes agitation blev angrebet i "*Politiken*" af Erik Henrichsen efter dagsordenens vedtagelse. Henrichsen sluttede sig i sin argumentation nøje til de indvendinger, som Hørup havde anvendt: at forslaget var et udslag af sammensmeltningen og at reformen ville være befordrende for juridiske kandidaters advancementsmuligheder. "Det er naturligt nok at der især blandt yngre jurister er en stærk længsel efter en retsreform. Der hører en ikke ringe resignation til netop fra deres side for at vente til tidens fylde kommer og pæren bliver moden. Deres tænder har løbet i vand så længe efter denne fede bid, de 1300 paragraffer er steget dem til hovedet... de kan ikke stå imod længere."⁵³ Henrichsen havde som "*Politikens*" juridiske medarbejder ændret holdning siden marts 1891, hvor han roste reformtankerne – eller også var han "sendt i byen" af Hørup for at nedgøre retsreforminitiativet otte måneder senere. Oscar Johansen replicerede mod Henrichsens beskyldning for "sammensmeltning" med, at han ikke agiterede for reformen i den hensigt at gøre justitsministeren til parlamentariker, men for at få afskaffet de uretfærdigheder, som fulgte af inkvisitionsprocesserne og de langvarige varetægtsfængslinger. Man ville ikke få venstredomstole i kraft af domsmandsinstitutionens indførelse, men retsreformen ville trods mangler betyde et fremskridt.⁵⁴

De yngre reformjurister omkring Osc. Johansen havde trodset den hørupske taktik i Folketinget og i *Politiken* og forbundet sig med de ældre liberale jurister, der havde tillid til det oprindelige proceslovforslag og ønskede det gennemført i sin helhed. Studentersamfundets Retshjælp støttede officielt i den trykte årsberetning for 1890-91 retsreformen og tilføjede ønsket om, at der i den ville blive optaget en statsorganiseret retshjælp for ubemidlede.⁵⁵

I kampen om forhandlingspolitikken havde Hørup atter fået en selvstændig modspiller i akademikeroppositionen, denne gang juristerne, der udgjorde den største faglige gruppe i Studentersamfundet. De moderate oppositionsjurister, der i Retshjælpens første periode havde gjort sig gældende i ledelsen, var blevet svækket under kampen om bestyrelsen og lovene i 1889. Når den sejrende part, de radikale, alligevel gik imod Hørups politik, kan det ikke udelukkes, at det skete ud fra erhvervsmæssige interesser, men det skyldtes også at de havde højere idealer om statens og embedsmændenes evne og lyst til at skabe integration i samfundet, end Hørup ifølge sine politiske anskuelser havde.

Det giver anledning til at sende tanker over til reformbevægelserne i England og USA på samme tid. Middelstandens unge generation, indehavere af de bedste uddannelser, ønskede ikke blot at gå i den tidligere generations fodspor.¹ De ønskede at afprøve deres viden og skabe en ny elite, der stod for reform. I USA var forandringerne langt voldsommere med den enorme indvandring fra mange europæiske lande, men også i Danmark mærkede man virkningerne af urbaniseringen. De unge akademikere mærkede pustet i nakken fra andre stærke interesser i samfundet, det tragtede efter magt og indflydelse. Agrarpolitikken og de opvoksende erhvervs- og politiske organisationer virkede truende mod akademikernes mere indirekte virkemidler. Erfaringen fra forfatningskampens mummiespil var nedslående for dem. Hørup havde været deres håb, men skuffede dem.

Retfærdighedsbegrebet side om side med frihedsbegrebet fik central betydning for halvfemsernes radikale akademikere. Hørups felttog mod den ældre akademikergeneration, der havde dannet kærnen i nationalliberalismen, havde i den radikale studenterbevægelses bevidsthed gjort ideerne om akademikernes særlige kompetence i statsanliggender og politik suspekter og hjemløse i firserne, men efterhånden som Venstre var blevet splittet i modsatte fløje, hvoraf ingen svarede til de radikale studenter og akademikeres forventninger, mærkedes det tomrum, Hørups kritik havde efterladt. Hørups politiske lederskab havde spillet fallit, og dette faktum, som ikke kunne tilbagevises med radikaliseringen af den københavnske liberale bevægelse, var begrundelse for de radikale Studentersamfundsfolk til at lægge ud med nye politiske ideer.

Opgør i akademikerbevægelsen om forholdet til Socialdemokratiet

I firserne havde de radikale og liberale akademikere betragtet Socialdemokratiet som et

¹ Jfr. Richard Hofstadter: *The Age of Reform* (1955) heri: *The Status Revolution and the Progressive Leaders*. se også Kapitel 10: Studentersamfundet i Provisorietiden side 10

reformvenligt parti, eller man havde støttet de dele af partiet, der satsede på socialreformer og samarbejde med Venstre. De vigtigste midler hertil var det direkte politiske samarbejde ved valgene og i Rigsdagen hvor man overfor Venstre understregede socialdemokraternes villighed til at følge taktikken, men samtidig deres ønske om sociale reformer, og overfor Socialdemokratiet kunne slå på, at Venstre ikke var et rent gårdmandsparti, men også repræsenterede husmænd og landarbejdere samt den liberale og radikale hovedstadsbevægelse. Dertil kom det praktiske arbejde, der udførtes ved arbejderoplysning og retshjælp, og på det mere specielle plan den praktiske støtte til bestræbelserne indenfor arbejderbevægelsen for at indføre frivillig voldgift i arbejdsconflikter.

Valgperioden 1887-90, hvor socialdemokratiet kun var repræsenteret ved ét medlem i Folketinget foruden en fælleskandidat (Pingel), var det vanskeligere at fastholde samarbejdsviljen, og Venstre viste svære spaltningstendenser som bevirkede, at akademikerbevægelsen havde vanskeligere ved at finde argumenter for samarbejdet mellem Venstre og Socialdemokratiet. Samtidig støttedes en oppositionsbevægelse indenfor Socialdemokratiet af en bevægelse af yngre radikale, der var enige med dem i, at der ikke skulle finde partisamarbejde sted mellem samfundsklasserne. Det forsøg, der gjordes for via en agrar interessepolitik at splitte Højre og få en afslutning på forfatningskampen, var medvirkende til at svække tilliden hos socialdemokraterne til Venstre, og flere radikale akademikerens medvirkede i denne bevægelse.

Socialdemokratiets fremgang ved valget 1890 og den antisocialistiske bevægelse i Højre og dele af Venstre førte til, at de tidligere kampmål for landbrugets vedkommende afløstes af forbindelsen mellem moderate og radikale bønder, der ønskede reformer, som kunne ophjælpe landbruget. Byernes interesser var synlige hos de liberale, radikale og socialdemokraterne. De støttede sig til resterne af Hørups gruppe. Hørups modvilje mod forhandlingspolitikken førte ham til alliance med Berg, og denne forbindelse bidrog til uddybningen af partistriden, som den københavnske reformbevægelse ikke kunne udjævne. Da måtte dens egne indre modsætninger vise sig.

I sommeren og efteråret 1891 udkom et par politiske stridsskrifter, der viste modsætningernes karakter. Spørgsmålet om Venstres forhold til Socialdemokratiet var et grundlæggende moment i striden. Edv. Brandes hævdede i en pjece "Fra 85 til 91" (maj 1891), at det var noget nyt, at de moderate opfattede socialismen som fjende. Venstre havde fra 1884 til 1890 udtalt sympati for de "beherskede... ved enhver lejlighed, hvor arbejderspørgsmål kom op, og hvor de herskendes forsøg på at trænge arbejdernes tilbage omtaltes".⁵⁶ Men denne sympati ikke var ensbetydende med, at de moderate var enige med socialdemokraterne. Brandes gjorde opmærksom på, at den parlamentariske strid havde døvet modsigelserne og fastrammet det bestående, men at de politiske ledere ikke havde ladet sig narre deraf. "Hr. Bojsen nærede næppe tvivl om, at omfordelingen til bedste for de mindste i samfundet og bekæmpelsen af militarismen hverken var hans livsformål eller hans venners."⁵⁷ Hørups uvilje mod forlig opfattede Brandes derimod alene som en uvilje mod at lade ministeriet regere indenfor grundloven, han mente ikke, at Hørup var modvillig mod statslig regulering af de sociale

forhold.⁵⁸ Det var Brandes' hensigt at vise, at "europæerne" lige siden 1885 til stadighed havde stræbt efter forhandling, når blot dette ikke omfattede forlig, dvs. politisk godkendelse af provisoriepolitikken. Denne tendens gik som en rød tråd gennem pjecen, og den skulle understrege det fra Brandes synspunkt uretfærdige i, at det blev de moderate og ikke de radikale, der gik af med sejren i Venstre.

I denne sammenhæng må Edv. Brandes' syn på Socialdemokratiet vurderes. Han hævdede, at de revolutionære teorier ingen rolle spillede i arbejderbevægelsen, og at Venstre aldrig delte "de af forskellige videnskabsmænd og agitatorer fremsatte teorier om arbejdets overtagelse af staten, om den frie konkurrences fordærvlighed og lignende... Venstre vidste, at de herskende klasser betegnede enhver frigørelsesbestræbelse hos arbejderne, enten den gav sig udslag i fagsammenslutninger, i striker, eller i lønnings- og fritidsfordringer som socialisme, og da Venstre efter sin natur måtte arbejde på den hele beherskede befolkning, på demokratiets udvikling og frigørelse, hvor kunne det da undtage arbejderne?"⁵⁹ Videre hævdede Brandes, at "læren om statens overtagelse af produktionen har ikke berøvet nogen kapitalist hans søvn, men uroen i arbejderbefolkningen... den kraftige sammenslutning mod dem, der udnytter arbejdernes virksomhed, den ringe lyst til at lade sig afspise med det hinsides liv... dette er for de herskende klasser socialisme..."⁶⁰

Der var ifølge Brandes ikke grundlag for at hævde, at den radikale politik havde stillet sig hindrende i vejen for forhandling om de sociale reformer, og at samarbejdet mellem radikale og socialdemokrater var ensbetydende med en politik, der gik i retning af statens overtagelse af produktionen. De radikale var efter Brandes mening blevet berøvet ledelsen i Venstre ud fra falske præmisser. Det vil være nærliggende at hævde, at Brandes undervurderede de socialistiske tendenser i Socialdemokratiet, fordi han ønskede at give en ekstra understregning af de radikales reformvilje; men det ville stride med den tidligere belysning af forholdet mellem akademiker- bevægelsen og den socialdemokratiske arbejderbevægelse. De ledende radikale og liberale talsmænd i Studentersamfundet havde i firserne støttet de reformvenlige dele af Socialdemokratiet i den politiske og sociale kamp.

V. Pingel fremsatte den opfattelse, at den radikale bevægelse havde ændret sig. Hans opgør findes i en pjece fra oktober 1891, "Et politisk Tilbageblik. Nogle ord til selvforsvar". Det var hans mål at forklare, hvorfor han havde brudt med de radikale og havde fulgt Bojsens moderate gruppe. Her var personlige og ideologiske grunde; Berg og Hørup var efter hans vurdering opportuniste, der ikke tog hensyn til ideerne, og de radikale havde forladt firsernes idégrundlag: udviklingstanken, og havde i stedet tilsluttet sig en "hæsblæsende radikalisme, der vil piske udviklingen fremad hastigere, end naturen kan følge med, og hvis højeste glæde er braget af det beståendes fald uden hensyn til, om det nye er tilstrækkelig forberedt".⁶¹ Det var især den radikale presses angreb på religion og moral, Pingel ville undsige. På det politiske og sociale område erklærede han sig som tilhænger af reformer og hævdede, at Venstre for at bøde på den planløse forhandlingspolitik måtte samle kræfterne om nogle hovedpunkter. Til forsvar for sit brud med Socialdemokratiet understregede han, at han troede på berettigelsen af arbejdernes krav om større udbytte, kortere arbejdstid og sikring mod sygdom og alderdom, men på grund af sin tro på den rolige samfundsudvikling ville han tilslutte sig Venstre som et ikke revolutionært

parti. "Venstre har ikke et så glimrende program som Socialdemokratiet men berørt både af konservative og radikale strømninger er det i pagt med den rolige udvikling, der også suger næring fra begge sider. Det er en lykke for et samfund, når et sådant parti består i dets midte og kan regulere bevægelsen ved snart at lægge sin vægt til den ene, snart til den anden side.⁶²

Udviklingsopfattelsen

Striden koncentreredes altså om udviklingsopfattelsen som det ideologiske grundlag for firsernes radikale akademikerbevægelse. Ville tilslutningen til eller alliancen med Socialdemokratiet og ville den radikale, frisindede retning betyde et brud med udviklingsopfattelsen? Spørgsmålet havde været diskuteret i kredsen af oppositionelle akademikere og intellektuelle siden slutningen af firserne. Der var to hovedsynspunkter på udviklingsopfattelsen. Ifølge Georg Brandes betød en accept af den, at al vilje til handling lammedes, når man først kunne ændre forholdene, når udviklingen havde skabt de nødvendige forudsætninger. Høffding hævdede i modsætning til Brandes, at udviklingsopfattelsen som erkendelsesform var en forudsætning for forståelsen af, hvilke betingelser der var til stede for handling. Brandes' pessimistiske opfattelse havde skabt basis for en følelse hos mange radikale intellektuelle, at de ved at binde sig til udviklingstanken havde afskåret sig fra at gribe aktivt ind i udviklingen, fordi denne foregik ubevidst og styredes af sociologiske love. Springet fra denne pessimisme til forskellige former for religiøsitet var ikke langt, og den afsatte spor i halvfemsernes litterære bevægelse. Det var en opgivelse af ideen om, at akademikerne gennem deltagelse i det politiske liv kunne få en væsentlig indflydelse på løsningen af de almindelige politiske spørgsmål, som hang sammen med den radikale samfundsopfattelse: samfundets deling i stænder, der begrænsede den fri udvikling af personligheden, Sympatien med arbejderbevægelsen var efter denne tankegang ikke ensbetydende med en accept af en socialistisk klassekampopfattelse, men med interessen for at nedbryde de forskelle i ret, som fandtes mellem arbejderne og "de bemidlede".

Denne tankegang ses afspejlet ved en fest for Georg Brandes, der afholdtes på initiativ af en række radikale studentersamfundsfolk i oktober 1891. Anledningen var Brandes' 25-års forfatterjubilæum. Festen benyttedes desuden til at demonstrere for forståelsen mellem de radikale og socialdemokraterne vendt imod Højres og de Moderates modstand i Rigsdagen mod at bevilge Brandes et beløb på finansloven.⁶³ Ved festen holdt Oscar Johansen en tale, hvor han slog til lyd for en alliance mellem arbejdere, kunstnere og studenter med Georg Brandes som ideologisk lederskikkelse. Man skulle vende sig imod "det åndsforladte, det pengedyrkende, spidsborgerlige, snobbende og hykleriske bourgeoisie, der, tilfreds med det bestående, fordi det er dem, der består, konservativt, fordi det er dem, der bevares, udgør enhver ny tankes, ethvert fremskridts svorne fjender." Som bevægelsens krav og slagord pegede han på frihed for kunstnere og studenter og retfærdighed for arbejderne.⁶⁴ Den ideologiske vending i student-arbejderalliancen stødte på skarp kritik af fra det revolutionære arbejderpartis organ "*Arbejderen*", der krævede al forbindelse med ethvert borgerligt parti afbrudt, og Socialdemokratiets ordfører i Folketinget afviste påstande om at Oscar Johansen havde talt ved festen som ordfører for det socialdemokratiske parti.⁶⁵

Det er i den forbindelse værd at bemærke, at Oscar Johansen på samme tid netop havde påbegyndt sin kampagne for retsreformen - i modstrid med den radikal - socialdemokratiske politik på Rigsdagen.

Sprængningen af Venstre havde medført en tilsvarende deling af Studentersamfundets medlemmer, dog således at det store flertal holdt fast ved den radikale retning, og det medførte ikke nogen sprængning af Studentersamfundet, hvilket f.eks. kan ses af, at Niels Neergaard fortsatte som medlem af Småskriftudvalget indtil virksomhedens ophør i januar 1893. Den radikale bevægelse viste sig kritisk overfor den taktik, Hørup ledede i Rigsdagen, og den store gruppe af jurister ville ikke længere lade deres specielle interesser underordne forfatningskampen, men søgte samarbejde på tværs af skellet mellem moderate og radikale for at gennemføre retsreformen og på den anden side samarbejde med arbejderbevægelsen om de ideologiske kampmål.

Årene 1892 - 94

C. Bergs død i november 1891 var et hårdt slag for Hørup, der nu ikke længere havde tilstrækkeligt fodfæste i Venstres landbefolkning til at kunne lede en slagkraftig politik mod det forhandlende Venstre. Hans eget fald ved valget i april 1892 som følge af valg- samarbejdet mellem Højre og det forhandlende Venstre, var det næste skridt, der gjorde det klart for de radikale akademikere, at spillet som parti var ude. I Hørup's sted valgtes P.A. Alberti, hvis position i den sjællandske bondestand var solidt forankret gennem hans ledelse af Sparekassen. Ved dette valg slog de antisocialistiske tendenser kraftigt igennem, idet Alberti i sin valgagitation hævdede, at "enhver stemme på Hørup er en stemme for socialismen, der vil revolution og overtagelse af hele landets og alle borgeres privatejendom." ⁶⁶

Pingel søgte ikke genvalg og trak sig fuldstændig ud af al politisk aktivitet og fra Studentersamfundet. Niels Neergaard valgtes i Hørning ved Randers. De øvrige politikere med tilknytning til Studentersamfundet genvalgtes. Triers valg i København støttedes fra radikale medlemmer af Samfundet, men Samfundet indskrænkede sig til en valgsammenkomst.

I 1891-92 var der sket nogle ændringer indenfor pressen og vælgerorganisationen i København. Da et flertal i Københavns liberale Vælgerforening ønskede Berg og Hørup som grundlovstalere i 1891 udtrådte en række moderate repræsentanter af bestyrelsen, bl.a. Niels Neergaard, V. Pingel og Svend Høgsbro samt Morgenbladets redaktører, O. Borchsenius og V. Secher, der det følgende år blev redaktører ved Albertis blad Dannebrog.

Dette bevirkede, at vælgerforeningen blev fuldstændig radikalt domineret. Den bestod nu af bl.a. Oct. Hansen, Alfred Christensen (Studentersamfundets formand), Hørup, C. Hage, Gustav Philipsen og E. A. Tscherning. Derimod blev vælgerforeningerne på Frederiksberg domineret af moderate. Her valgtes Neergaard og højskoleforstander Niels Tang til bestyrelsen. ⁶⁷ Tang havde tidligere forsøgt at organisere en forhandlingsvenlig fløj i Studentersamfundet i opposition til hørupperne. ⁶⁸

Som nævnt oprettede Alberti et organ for det forhandlende venstre, "*Dannebrog*", der prøvede at konkurrere "*Politiken*" ud. Men også på andre måder skete der en koncentration af de radikale journalister ved "*Politiken*". "*Aarhus Amtstidende*" var i 1890 gået over til det forhandlende Venstre, efter at have været redigeret af Vilhelm Lassen og C. Th. Zahle. Fra december 1892 overtoges redaktionen af Niels Neergaard. Vilhelm Lassen redigerede fra 1889 "*Aalborg Amtstidende*". I København flyttede Ove Rode fra redaktionssamarbejdet på "*København*" over til "*Politiken*" i 1892. Samme år knyttedes C. Th. Zahle til *Politiken* som medarbejder. De følgende år fik Rode og Zahle en vis indflydelse på redaktionen som følge af Hørup og Edv. Brandes' politiske træthed⁶⁹. Adskillige af Studentersamfundets medlemmer leverede stof til "*Politiken*", f. eks. kan nævnes Niels Petersen, Oscar Johansen og C.C. Clausen.⁷⁰

Hørup fortsatte udenfor Rigsdagen at bekæmpe det forhandlende Venstre, "sammensmelterne". I en tale ved den liberale vælgerforenings indledningsmøde til vinterkampagnen i 1892 hævdede han, at "den nye kræmmerpolitik ingen kunder (har) i vor kreds". I samme tale understregede han samhørigheden med socialdemokraterne: "Dét er ikke faldet os ind at danne et Venstre af dem, der ejer noget og er noget, mod dem, der kun har dagen og vejen og deres hænders arbejde."⁷¹ I sin agitation blev Hørup stadig mere optaget af at understrege modsætningen mellem samfundsklasserne. Han hævdede, at der var sket en social udjævning mellem den gamle overklasse og bønderne, mens der var nye sociale skel mellem gårdmændene og deres arbejdere. "De bønder, der nu søger over til Højre, søger derigennem en støtte og et forbund i den almindelige kamp mellem arbejdsgivere og arbejdere; idet de rækker den åbne hånd opad, vender de en knyttet nedad... De kloge hoveder blandt bønderne, der fører an i overgangen til Højre, har overset, at den magtstilling bønderne har vundet, den har de vundet i spidsen for landalmuen, der er tyngden og stemmerne i partiet, og den svæver i luften fra den dag, de skærer arbejderne fra sig."⁷² Denne agitation virkede frastødende på nogle fra firsernes akademikeropposition, der ikke var enig i klassesynspunkterne, men som i højere grad ønskede mulighed for samarbejde på tværs af Venstre. Til disse hørte ikke blot Pingel og Neergaard, men også Rubin og Edv. Brandes. Rubin opgav definitivt politikken til fordel for embedskarrieren, og han ønskede ikke at spille nogen rolle i Studentersamfundet efter 1891. Edv. Brandes ønskede hurtigt at kunne træde ud af politisk og redaktionelt arbejde, og efter det storpolitiske forlig i 1894 nedlagde han sit folketingsmandat og forlod "*Politiken*" i nogle år.

Vanskelighederne for en politik på den københavnske bevægelses præmisser søgte Trier, Gustav Philipsen og Jakob Marstrand at undgå ved i samarbejde med socialdemokraterne at besejre de konservative borgerlister ved valgene til Borgerrepræsentationen. I 1898 nåede den liberalt-socialdemokratiske alliance flertal i Borgerrepræsentationen, hvor Herman Trier blev dennes formand.⁷³ Dette fik betydning det følgende år, da Trier, Marstrand og Philipsen spillede en vigtig rolle i mæglings- bestræbelserne under storlockouten og ved tilblivelsen af septemberforliget.⁷⁴ Det forhandlende Venstres politik førte til det storpolitiske forlig i 1894, som Neergaard tilsluttede sig. Men de radikale bekæmpede det og en del af dem, der i 1890 havde forladt Hørup, sprang fra. De følgende år, der ikke medførte at Venstre kom til regerings-

magten, kom de forhandlende i mindretal. Forligsmøderne sluttede sig 1895 sammen i Venstre-reformpartiet under ledelse af I. C. Christensen. Partiet arbejdede formelt sammen med Socialdemokratiet, men samarbejdet var besværet af interesse modsætninger, som til tider kom frem til overfladen. De radikale med tilknytning til Studentersamfundet, Ove Rode og C. Th. Zahle, havde tillid til I. C. Christensens antimilitaristiske politik, der frem mod århundredeskiftet blev mere radikal; men Rode frygtede konkurrencen fra Socialdemokratiet og ønskede derfor en tydeligere markering af Venstres politik for at undgå, at de radikale sivede over til Socialdemokratiet. Det er muligvis i denne sammenhæng, man må se Rodes og Zahles forsøg på at skabe en ny radikal aktivitet i Studentersamfundet; men der mødte de modstand hos bestyrelsen.⁷⁶

Studentersamfundet under omstilling

Den radikale bevægelse i Studentersamfundet var i 1892 nået ind i en fase af manglende politisk engagement. P. Munch gav et indtryk af holdningen blandt medlemmerne af Studentersamfundet: "Den rådende stemning var resigneret træthed; man havde opgivet at opnå den politiske magt, man havde i studenterverdenen opgivet at vinde et flertal for sig... De ord, der hørtes i diskussionerne, var ikke ord fra partiførere, der førte an til strid i håb om sejr, det var langt oftere mænd, der gjorde op, hvorfor man havde tabt og hvorfor der ikke var stor udsigt til at det skulle gå bedre i fremtiden... En bevægelse, som vi unge kunne slutte os til, var her nu engang ikke længere."⁷⁷ Munch var i de år medlem af begge studenterorganisationer, men var indtil midten af halvfemserne nærmest højre i politiske anskuelser og var en beundrer af de nationalliberale fra liberalismens gennembrudstid.⁷⁸ Derfor arbejdede han sammen med de liberale i Studenterforeningen om en genrejsning af den liberale bevægelse, der skulle danne grundlag for en ny indflydelse for akademiker- og studenterbevægelsen i politik og det offentlige liv. Den liberale bevægelse skulle genoptage den nationalliberale politik for at modvirke en økonomisk klassekamp, der var en følge af Højres og Venstres politik.⁷⁹ Denne tankegang, der var sammenkædet med en dyb modvilje mod de radikales påstande om fremskridtet i humanitet, om velfærdsmoral og europæisme, hvorimod den var sympatisk overfor de nationale fællesværdier på tværs af klasserne, havde en bred sangbund i studenterverdenen og var af betydning for, at skellene mellem Studentersamfundet og Studenterforeningen i nogen grad blev udviskede. Det liberale parti i Studenterforeningen, "Centrum", gik frem, og det erobrede flertallet og senioratet i foråret 1894.⁸⁰ Samtidig samarbejdede centrumsfolkene med medlemmer af Studentersamfundet om udgivelse og redaktion af "*Studenterbladet*" med Carl Behrens som redaktør.⁸¹

Studentersamfundet var i tilbagegang i henseende til medlemstal og aktiviteter udadtil. På Samfundets efterårsgeneralforsamling 1892 måtte man erkende tilbagegangen, og formanden Alfred Christensen kritiseredes, for bestyrelsens mangel på initiativ. Han udtalte, at der burde holdes liv i Samfundet som et sted, hvor der kan tales frit. Det var en tankegang og et syn på det almindelige politiske klima som det, der kom til orde ved Brandes-festen i 1891. Oppositionens mistillidsvotum til bestyrelsen og en opfordring til den om at vise større energi forkastedes med stor majoritet.⁸²

Det følgende år diskuteredes om der var nye muligheder for udviklingen af Studentersamfundet, men samtidig måtte Småskriftudvalget erkende, at det var umuligt af fortsætte udgivelsen. Småskriftpublikationer var fra 1890 inde i en krise. Den oprindelige publikationsmåde, der byggede på forbindelser til de politiske foreninger, var ikke længere mulig at opretholde, dels som følge af den afsvækkelse i det politiske foreningsliv, der fulgte efter kampårene i firserne, dels fordi der gjorde sig politiske modsætninger gældende mellem venstrevælgerforeningerne på landet og den københavnske venstrebevægelse. Niels Neergaard pegede i sine erindringer direkte på Venstres splittelse efter 1890 som årsag til småskriftvirksomhedens henvisen⁸³. Schjøtt har dog peget på en medvirkende årsag til tilbagegangen, nemlig den stærke vækst i dags- og ugepressen, der påførte småskrifterne konkurrence. Dertil kommer at småskrifterne sprogligt og emnemæssigt ofte var forholdsvis svært tilgængelige, når der tages hensyn til det publikum, de var beregnet for.

Salget af de enkelte hæfter skønnedes i 1890 til ca. 2000 eks., enkelte måske hen imod 3000 eks. Udgifterne ved distribution via boghandlerne ville først kunne være dækket ved et salg på 4000 eks. skønnedes det af en repræsentant for Stincks Forlag, der ikke ønskede at overtage forlaget af skrifterne, men kun ville tage hovedkommissionen for dem⁸⁴. Boghandlerdistributionen ville betyde bortfald af rabatten på 33 og 40 % til enhver køber af hhvs. 10 og 100 eks. og en nedsættelse af honorarerne til forfatterne⁸⁵. Småskriftudvalget gik ikke ind på disse betingelser, men fortsatte som selvstændigt forlag med egen distributionscentral, der bortset fra sommermånederne med 14 dages mellemrum udsendte skrifterne.⁸⁶ Udvalget har formodentlig benyttet frivillig arbejdskraft fra Studentersamfundet til det praktiske arbejde.

Salget gik dog stadig tilbage og på Studentersamfundets generalforsamling i juni 1892 bemyndigedes udvalget til at standse udgivelsen. Januar 1895 standsede virksomheden definitivt efter nogle mislykkede forsøg på at finde et nyt publikum ved hjælp af kolportagehandelen i Københavns arbejderkvarterer. En sagkyndig arbejderkolportør havde overfor Jul. Schjøtt hævdet, at de eksisterende småskrifter fra Studentersamfundet ikke egnede sig for salg i København, hvor der krævedes småskrifter "dels af praktisk natur og passende for den københavnske arbejder, dels af novellistisk (natur)."⁸⁷ På den baggrund besluttede udvalget at standse udgivelsen. Distributionen af restlageret fortsatte formodentlig endnu et stykke tid.

Småskriftudvalgets arbejde overtoges delvis af et musæumsudvalg, der oprettedes af Studentersamfundet i juni 1892. Det udarbejdede skrifter som vejledning til de københavnske museer. Initiativtageren var Oscar Hansen, der gennem flere år havde været inspektør for arbejderundervisningens Nørrebro-distrikt. Arbejderundervisningen havde siden starten arrangeret årlige musæumsforevisninger for arbejdere; dette sattes nu i system med småskrifter og frivillige vejledere.⁸⁸

I september 1894 genoptoges småskriftvirksomheden under ledelse af et nyt udvalg med dr. phil. Eduard Larsen som formand og 1895-1898 udsendtes en ny serie af lidt større skrifter, men med tilsvarende emnevalg⁸⁹.

I maj 1895 oprettedes Studentersamfundets Korrespondanceudvalg med Eduard Larsen som formand. Formålet var at udsende oplysende artikler til provinspressen. Det første år udsendtes 60 artikler til 23 aviser, heraf 10 moderate, 7 radikale og 6 højreblade⁹⁰. Korrespondancerne var en hurtigere og smidigere form for oplysning end småskrifterne, de var p. gr.a. artiklernes kortfattede lettere tilgængelige, og metoden indebar ikke nogen økonomisk risiko for Studentersamfundet.

Samtidig oprettede en gruppe yngre studerende Studentersamfundets Foredragsforening med Joh. M. Sørensen (Marius Vibæk, senere lærer ved Købmandsskolen) som leder. Indtil maj 1896 afholdt foreningen 40 foredrag i mindre foreninger på landet⁹¹.

Disse aktiviteter i Studentersamfundet var til dels inspireret af den engelske "University-extension" bevægelse, der senere dannede grundlaget for Folkeuniversitet. Men hovedinspirationen fandt man indenfor murene: her var kontinuiteten bagud til Studentersamfundets arbejderundervisning siden 1883.

Oprettelsen af de nye institutioner i Studentersamfundet dannede i løbet af halvfemserne grundlag for det voksende modsætningsforhold mellem de radikale akademikere og studenter og folkehøjskolebevægelsen. Samfundet var i 1894 repræsenteret ved folkehøjskolens jubilæumsfest i Askov⁹². En resolution fra mødet, der udtrykte ønsket om et nordisk samarbejde på universiteterne om behandling af videnskabelige emner for folkehøjskolens lærere, kritiseredes af Oscar Hansen i "Politiken". Et samarbejde mellem universitetet og højskolerne ville ifølge Oscar Hansens opfattelse stride mod grundideen for University extension. Dens principper var, "at virksomheden ikke indskrænkes til enkeltforedrag, at den gennemføres af mænd, der holder sig til det videnskabelige, hvortil deres forskningsmetode henviser dem, samt at videnskabens opgave og resultater fremstilles for alle, der magter at være med, direkte, uden mellemmand." Osc. Hansen hævdede, at grundlaget for den nye bevægelse ville forrykkes, hvis man dannede nye mellemlid mellem videnskaben og publikum: "Man misforstår extension-bevægelsen, når man tror at det er en almuebevægelse... Naturligvis må bevægelsen først henvende sig til den dannede del af befolkningen i by og på land, inden den forsøger at arbejde sig ned til masserne, men for vore købstæders og for store dele af vor landbefolknings vedkommende vil højskolelærere med kantusse-eksamen blot kunne få sekundær betydning som udsprede af videnskaben."⁹³ Det var en krigserklæring til folkehøjskolerne fra radikal side. I de følgende år fandt der et samarbejde sted mellem radikale og socialdemokrater for oprettelse af folkeuniversitetsforeninger. Foruden Osc. Hansen var Vilhelm Rasmussen fra Studentersamfundet særlig aktiv i bevægelsen⁹⁴. Det, der ideologisk skilte studenterbevægelsen fra højskolerne var striden om den naturvidenskabelige udviklingsteori og det religiøse spørgsmål. Det er blevet hævdet fra Studentersamfundets side, at dette modsætningsforhold fik betydning for stadig større felter også på det sociale og politiske område, især i henseende til de nationale ideer, den nationale historieundervisning og den militære og udenrigske politik⁹⁵.

Man var stærkt på vagt overfor Højskolernes holdning til militæret og forestillede sig, at højskolerne kunne danne grundlag for en fornyelse af militarismen⁹⁶. I en pjece,

Studentersamfundet udarbejdede om dets virksomhed til det nordiske akademiske møde i Kristiania 1896, kom Herman Trier ind på forskellen mellem Studentersamfundets Arbejderundervisning og folkehøjskolerne. Undervisningsformen medførte, at arbejderne ikke blev taget bort fra deres daglige arbejde, men kun blev bundet til undervisningen i aftentimerne, hvor de måtte overvinde trætheden og arbejde sig op til fuld vågen nærværelse. Et stort frafald var forklarligt på baggrund af arbejdernes sociale vilkår; alligevel opnåedes en "stigende forståelse mellem de to forskellige samfundsklasser" og en "voksende respekt for kundskab og videnskab og dennes bærere", hævdede Trier ⁹⁷.

Den anden modsætning mellem aftenundervisningen og folkehøjskolen gjorde sig gældende i undervisningens indhold: Mens højskolerne "er udsprungne af et poetisk-religiøst livssyn... og derfor har bygget på den personlige inspiration hos læreren, på de poetiske syners og det levende ords magt... i alt fald indtil kritikken indenfor dens egen kreds var vågnet, så har arbejderundervisningen holdt sig ved jorden og haft et nøgternt præg over sig." Trier understregede, at arbejdernes deltagelse ikke var udsprungen af begejstringen for en livsanskuelse, men af "en borgerlig trang til at erhverve sig de kundskaber og færdigheder, man i sin daglige dont har følt savnet af" ⁹⁸.

Triers opfattelse af modsætningen til folkehøjskolerne var udtryk for en mindre skarp radikalisme end den, der prægede studenterbevægelsen i halvfemserne. For Trier var det et spørgsmål om kundskabsskole kontra vækkelsesskole, og for ham lå den ideologiske forskel i den pædagogiske form. Desuden anerkendte han, at højskolerne havde sine egne kritikere, der byggede bro over kløften. Trier var i vurderingen af højskolerne ikke enig med de yngre radikale, ligesom han ved at hævde kundskabsskolen som pædagogisk princip kom i modstrid med halvfemsernes radikale studenterbevægelse, der ønskede at opbygge en livsanskuelse hos arbejderbefolkningen på grundlag af udviklingslæren. Denne bevægelse var motiveret ud fra frygten for, at arbejderbevægelsen skulle blive ledet over i en klassekampopfattelse ⁹⁹.

Uenigheden Trier og de yngre radikale imellem var dog hovedsagelig om de pædagogiske midler, mens målet var fælles for dem: at forståelsen mellem samfundsklasserne skulle styrkes.

Studentersamfundets nye lokaler, indflytterfesten

Den konkurrence, der påførtes Studentersamfundet fra den liberale studenterbevægelses side 1893-1894, førte til, at Studentersamfundet i et forsøg på at tiltrække en større andel af studenterne flyttede til større og bedre lokaler, hvor der var mulighed for at afholde større møder. De nye lokaler på Nørrevold tilhørte den konservative "Arbejderforeningen af 1860".

Lejemålet, hvortil bestyrelsen fik bemyndigelse på Samfundets generalforsamling d. 1. august 1893, forpligtede Studentersamfundet kontraktligt overfor Arbejderforeningen til ikke at deltage i Socialdemokratiets grundlovsfester eller lignende demonstrationer. Denne håndfæstning var formelt i overensstemmelse med Studentersamfundets egne love, der bestemte at Samfundet ikke havde til formål "at gøre propaganda for noget enkelt parti" ¹⁰⁰.

Ved indflytningsfesten d. 1. februar 1894 understregedes denne holdning til socialdemokraterne i en tale af Georg Brandes. Talen fremkaldte i studenterverdenen en bølge af debat mellem radikale, liberale og højrefolk. Et af de synspunkter, Brandes slog til lyd for, var, at de radikale studenter ikke skulle vige pladsen for den fremrykkende arbejderstand. "De har begrebet, at de var denne stands naturlige venner og vejledere." Brandes pustede nyt liv i de borgerlige revolutionsideer, idet han hævdede, at "enhver ny stand behøver ledere af den stand den udfylder eller afløser. Således rykkede borgerstanden på revolutionstiden frem under førere af adelsstanden. Danske studenter har følt det som et kald uegennyttigt at oplyse det menige folk og hjælpe det til dets ret." ¹⁰¹

Brandes undsagde de tendenser indenfor studenterbevægelsen, der bl.a. med udgangspunkt i boulevardbladet "*København*" havde hævdet, at studenterne burde føre deres egen tilværelse uden den sociale bevidsthed, der havde kendetegnet Studentersamfundets institutioner.¹⁰² Men Georg Brandes' tale afslørede også frygt for, at den radikale bevægelse ville blive distanceret af den socialistiske arbejderbevægelse, og at det ville føre til en afbrydelse af forbindelsen mellem studenter og arbejdere af ideologiske grunde. Af samme grund ville Brandes genskabe tilliden hos de radikale studenter. Han hævdede, at det danske samfundsliv var præget af dyb nedslåethed, der skyldtes den nationale og politiske udvikling siden 1864. De nationalliberales politik overfor arbejderbevægelsen og den litterære bevægelse, som han repræsenterede, betegnede han som en reaktion, der havde benægtet de to bevægelers nationalfølelse og frataget datidens ungdom dens tro på opgang og grøde i åndslivet. Den politiske kamp og nedbrydningen af retsbevidstheden havde fremmet nedbrydningen af modet og virkelighedssansen og ville i længden føre til "at den yngre slægt næsten ikke har ét politisk talent end sige en politisk karakter at opvise." ¹⁰³

Brandes sammenlignede Venstres situation i Danmark med det samme parti i Norge. I Norge havde Venstre til stadighed haft nationalfølelsen med sig, mens Venstre i Danmark "stadigt har kæmpet og til dels været nødt til at kæmpe med nationalfølelsen imod sig - et højst ugunstigt vilkår." Det var hans opfattelse, at "en stærk nationalfølelse har det samlende og bærende i sig, som den unge slægt netop savner."¹⁰⁴ Brandes angreb Højre i talen. Højre var ansvarlig for at have vildledt eller forvrænget nationalfølelsen, mens socialisterne kritiseredes for at have modarbejdet den.¹⁰⁵ Brandes ville genrejse den radikale bevægelse med anerkendelsen af nationalfølelsen og med ønsket om at bevægelsen skulle være vejleder for arbejderne. Studentersamfundets arbejderundervisning og Retshjælpen betegnede af Brandes som forbilleder for dette ideal. Her var tale om en programerklæring og et forsøg på at give studenterbevægelsen ny energi efter de nedgangstendenser, der var fulgt med den politiske pessimisme. Efter Brandes' opfattelse, som han også havde fremført i firserne under studenterbevægelsens politiske engagement, skulle det ikke være de intellektuelles opgave at lede politikken, men at omdanne de værdier, der lå til grund for det politiske.

Brandes gav hermed startsignalet til en livlig debat indenfor studenterverdenen, som yderligere anspreddes af at Studentersamfundet kort tid efter tilsluttede sig Centrums ønsker om

afholdelse af nogle store almindelige studentermøder, hvor der diskuteredes om studenterbevægelsens fremtid og om det storpolitiske forlig i april 1894¹⁰⁶.

De følgende års studenterdebat blev præget af voksende uenighed mellem firsergenerationen og de yngre radikale. "Studenterbogen"(1896) bragte en række af disse indlæg. Julius Schiøtt stod her som en forsvarer af Studentersamfundet ud fra dets sociale aktivitet, hvorimod han fordømte den politiske retning og i sin fremstilling af Studentersamfundets historie søgte at nedvurdere betydningen af dets direkte - og indirekte - politiske indflydelse. Denne vurdering var udtryk for en udbredt mening hos de ældre radikale om, at studenterbevægelsens hovedindflydelse skulle ligge på det folkeoplysende område¹⁰⁷.

Det kan være fristende at mene, at Studentersamfundet i 1880erne blev kapret af den ældre generation af radikale, der voksede op i 1870erne. Set i det lys blev Studentersamfundet spændt for et politisk projekt, som ikke umiddelbart var i de nye studenters interesse. Høffding advarede imod dette.

Men Trier søgte at være moderator. Han drejede Studentersamfundet hen i retning af et reelt engagement for social retfærdighed. Det var en udstrakt hånd til de københavnske arbejdere. Arbejderne var på den tid endnu usikre på deres klassesforhold. Mange følte sig tiltrukket af socialismen, men mange andre blev tiltrukket af Højre og en forestilling om, at de en dag ville blive små selvstændige erhvervsdrivende. Lyngsøe valgte fagforeningsvejen og knyttede samtidig stærke bånd til Triers bevægelse. Det før nævnte politiske projekt led skibbrud under forfatningskampen. De radikale retsreformtilhængere søgte at presse deres krav igennem på mange måder, men stødte på stadig modstand hos Hørup og *Politiken*. Det kom til et brud, da Retsreformkommissionen blev vedtaget i Rigsdagen i november 1892.